

čića i Austrije (usp. o objema akcijama J. Šidak, *Hôtel Lambert* i *Hrvati*, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, 1973, 176), ali je do promjene u redakciji »Slavenskog juga« došlo tek 1. srpnja 1849. kada je uredništvo preuzeo B. Šulek. Gregorowicz piše u zaslugu ne samo ovu promjenu nego i novčanu pomoć potrebnu listovima »Slavenski jug« i »Südslawische Zeitung« radi polaganja kaucije i pretvaranja prvoga u dnevnik, ističući pri tome opet Županovu suradnju.

Karakteristike koje Gregorowicz daje o mnogim poznatim narodnjacima, među njima napose o Gaju, iznenađuju često istančanim smislom za uočavanje nekih značajnih crta u portretima pojedinaca, ali — kao uvijek u sličnim pokušajima — upućuju na oprez u njihovu pre naglom uopćavanju. Očigledna je autorova simpatija za neke ličnosti kojima je bio blizak, a od kojih su potekle i neke negativne obavijesti o Gaju; u ovima ima i netočnih podataka, kao i u prikazu bana Jelačića. Začuduje pogotovu negativan sud o D. Kušlanu, koga je Gregorowicz imao dovoljno prilike upoznati najprije u Karlovcu a zatim u Zagrebu, ali je on nesumnjivo pristran i odudara od svjedočanstava drugih suvremenika.

Jaroslav Sidak

ANDRIJA ZIRDUM, FILIP LASTRIĆ-OČEVAC 1700—1783,
Analecta croatica christiana XV, Zagreb 1982, str. XXIV + 200.

Autor navedene monografije dr Andrija Zirdum već je poznat po djelu »Filip Lastrić, Pregled starina Bosanske provincije«, koje je u Sarajevu izdalo izdavačko poduzeće »Veselin Masleša« u nizu Biblioteka kulturno nasljeđe. Tom Lastrićevu djelu, koje je zapravo četvrto izdanje, Zirdum je napisao uvod i komentar, a preveli su ga s latinskog i talijanskog jezika Šime Šimić i dr Ignacije Gavran.

Zirdum je monografijom »Filip Lastrić-Očevac« nastojao predstaviti našoj kulturnoj javnosti život i djelovanje fra Filipa Lastrića-Očevca, franjevca Bosanske provincije i začetnika moderne bosanske historiografije. Kako reče u predgovoru, htio je »pružiti prilog oživljavanju znanstvenog zanimanja za doba koje je ostavilo trajne tragove na demografskoj karti Bosne i Hercegovine, i čovjeka koji je tada, u kontekstu određenih političkih prilika, čuvao i oživljavao kulturne tekovine katolika-Hrvata u Bosni i Hercegovini«. Taj historiografski prilog napisan je uglavnom na temelju arhivske građe koja se čuva u Rimu i u franjevačkim samostanima u Bosni, Dalmaciji, Slavoniji i Srijemu, a koji su nekada pripadali redodržavi Bosna Srebrena, kojoj je članom bio i Lastrić.

U Uvodu Zirdum je prikazao novu političku podjelu južne Evrope u XVIII. st. poslije bečkog rata (1683—1699) i ukazao je na problem koji je time nastao za franjevce Bosne Srebrene, redodržave koja se protezala od Jadranskog mora do Budima i Temišvara, na prostoru triju različitih i međusobno neprijateljskih država. Tada je došlo do cijepanja franjevačke bosanske redodržave i ona je 1757. svedena na područje pod turskom vlašću. Po mišljenju autora, za katoličko stanovništvo u Bosni i Hercegovini, to je razdoblje nakon ratovanja u XVII. st. »možda najteže« u njegovoj prošlosti.

Autor je svoj rad podijelio u dva dijela. U prvom, općem dijelu prikazao je političke prilike u Bosni od 1700. do 1780, i to posljedice bečkog rata (1683—99), neuspjeha turske vojske u ratu 1716—18, uspjeh turske vojske pod Banjom Lukom 1737, unutarnje nemire u Bosni, ratove s Crnogorcima i Rusima 1754, 1768, 1769, 1771. i 1772, te stanje katoličke crkve u Bosni i Hercegovini: previranja unutar

franjevačke provincije Bosne Srebre, uspostavu Apostolskog vikarijata i djelovanje četvorice prvih vikara (1735—84), vjersko stanje katolika, statističku sliku, način pastoriziranja, svećenstvo i njegovo izdržavanje, pastorizaciju vjernika, mane i zastranjivanja vjernika, odnose pripadnika različitih vjeroispovijesti, kulturno stanje katolika, način poučavanja i pismenost, jezik i pismo, književnost i umjetnost.

U drugom, glavnijem dijelu monografije Zirdum je obradio život i djelovanje Filipa Lastrića, Lastrićevu spisateljsku djelatnost i kritički pristup Lastrićevu djelu.

Obradujući Lastrićev život i djelovanje Zirdum je obradio problem njegova prezimena (Lăstrić, Laštrić ili Laštrić), podrijetlo, djetinjstvo i školovanje (rođen u zaseoku Lăstre selo Očevije), Lastrićevu odgojnu djelatnost (profesor filozofije u Požegi, učitelj novaka i đaka u Sutjesci), njegovo obnašanje dužnosti kustosa i provincijala Bosanske provincije, sukob s biskupom Dragičevićem, sudjelovanje na provincijskim kapitulima, njegovu braniteljsku ulogu pred pećkim pravoslavnim patrijarhom 1760, prikazao Lastrićev književni i znanstveni rad, te njegovu bolest i smrt u Kraljevoj Sutjesci 19. travnja 1783.

Zirdum je posebno obradio Lastrićevu spisateljsku djelatnost. Prvo Lastrićevo poznato djelo jest rukopis iz područja filozofije, bez posebnog naslova, koje je napisao za svoje potrebe dok je bio profesor u Požegi. Lastrićeva književno-teološka djela jesu: »Koristan nauk dilovati molitvu od pameti« (1742); propovjedničko djelo »Testimonium Bilabium« (Venecija 1755); »Kratki način činiti Put križa« (Rim 1758); odgojno-teološko djelo »Od uzame« (Venecija 1765); godišnjak propovijedi za nedjelje »Nediljnik dvostruk« (Venecija 1766) i priručnik propovijedi za svetkovine »Svetnjak« (Venecija 1766).

Lastrić se bavio poviješću iz bliske i daljnje prošlosti Bosanske provincije. Poznata su četiri njegova povjesnička djela: »Comentariolum super Bosnensi provincia, vicaria, quond(am) in quo apparet«, rukopis je koji se čuva u Kraljevoj Sutjesci i nastavlja se na ljetopis Andrije Šipračića-Dubočanina. Lastrić ga je počeo pisati kao zreo pisac i ozbiljan povjesničar nakon povratka iz Rima u veljači 1759. U tom rukopisu prikazao je prošlost rečodržave do svoga vremena. Služio se pri tome i građom iz samostanskih arhiva u Sutjesci, Kreševu i Fojnici.

Drugo je Lastrićevo povijesno djelo »De antiquitate et natis Provinciae Bosniensis« (Venecija 1762). To je djelo napredak u Lastrićevu istraživanju bosanske povijesti. Na temelju pristupačnih izvora i literature Lastrić je utvrdio brojne podatke o crkvenoj i svjetovnoj prošlosti Bosne. Treće Lastrićevo povijesno djelo je »Epitome vetustatum Provinciae Bosniensis« (Venecija 1765). To je zapravo prošireno prethodno Lastrićevo djelo, u koje je on unio dosta novih podataka, dotada nezabilježenih, kao što su lokaliteti gdje su nekada bili franjevački samostani, sastavio prvi tiskani popis bosansko-hercegovačkih književnika, pobilježio suvremene gradove i tvrđave itd.

Četvrto Lastrićevo povijesno djelo je »Epitome vetustatum Bosnensis provinciae« (Ancona 1776), zapravo su to, po svom sadržaju, dva prethodna, sada proširena i popravljena.

Pored pisanja i tiskanja povijesnih djela Lastrić je bio i suradnik u Farlatijevu djelu »Illyricum sacrum«, i to u pitanju prostranstva i opsega srednjovjekovne Bosne, sjedišta bosanskih banova i kraljeva, tadašnjeg sjedišta (Travnik) bosanskog paše, bosanskih biskupa, tadašnjeg stanja katoličke crkve u Bosni itd., te u Horanjievu bibliografskom djelu »Memoria Hungarorum«.

U trećem dijelu svoga rada Zirdum kritički razmatra Lastrićev rad na pisanju udžbenika filozofije i promicanju filozofske izobrazbe, ocjenjuje ga kao proučavatelja teologije, literarnog stvaraoca, prosvjetitelja klera, začetnika kritičke historiografije Bosne i Hercegovine, prikazuje vrijednost Lastrićeva povjesničkog rada,

njegov pristup izvorima i literaturi, značajke njegova povjesničkog rada, te utjecaj njegovih povijesnih djela.

Knjiga je popraćena vrijednim pregledom rukopisnih i tiskanih izvora, pregledom literature, nekim važnim dokumentima iz Lastrićeva života i djelovanja, ilustracijama, te kazalom imena i mjesta.

Anđelko Mijatović

MILE BOGOVIĆ, KATOLIČKA CRKVA I PRAVOSLAVLJE U DALMACIJI ZA
MLETAČKE VLADAVINE, *Analecta croatica christiana*, XIV, Zagreb 1982,
str. 188 + ilustracije.

Taj je rad zapravo prerađena i posuvremenjena doktorska disertacija koju je Bogović 1971. obranio na Fakultetu crkvene povijesti Papinskog sveučilišta Gregorijane u Rimu.

Pristupajući toj problematici Mile Bogović je naumio ispitati vjerske odnose u 17. i 18. st. u Dalmaciji koji su bili uvjetovani etničkim i kulturnim razlikama na području gdje je uz većinu katolika živjelo i dosta vjernika istočnog obreda, od kojih se tražilo da budu podložni mjesnoj katoličkoj hijerarhiji, a oni nisu bili voljni prekidati veze s pravoslavnom crkvom. Autor se opredijelio za izraz »kršćani bizantskog obreda«, jer smatra da taj neodređeni izraz bolje odgovara. Odnos među vjerskim zajednicama bio je uvjetovan i stavom državne vlasti, pa se kroz te odnose vidi i vjerska politika mletačke države. Autor je svojim radom htio odgovoriti na pitanje čemu su smjerala nastojanja klera i vjernika bizantskog obreda u Dalmaciji, kakav je prema njihovim nastojanjima bio odnos katoličkog klera i vjernika, te državne vlasti.

U Uvodu autor je prikazao ukratko podatke o prvim vjernicima bizantskog obreda u Dalmaciji koji su u te krajeve naselili u većem broju u vrijeme mletačko-turskog ratovanja 1645—1717. Po dolasku u naslovom obuhvaćeno područje ti su se vjernici našli pred alternativom, da li i dalje ostati pod jurisdikcijom pravoslavne crkve ili se podložiti filadelfijskom nadbiskupu u Veneciji, egzarhu carigradskog patrijarha za kršćane bizantskog obreda u Mletačkoj republici. Tada su se pojavile dvije tendencije: jedna, težnja pripadnika bizantskog obreda da očuvaju svoju neovisnost i s druge strane nastojanje katoličkih latinskih biskupa da ih podlože svojoj crkvenoj jurisdikciji. Dalje je autor ukazao na bit problema, objasnio podrijetlo pravoslavaca u Dalmaciji, problem izraza Morlaci, te broj i sastav stanovništva Dalmacije u 17. i 18. stoljeću.

U prvom dijelu svoga rada Bogović je prikazao uspjehe i neuspjehe unionističkih nastojanja, grčke pravoslavne kolonije u Zadru, Šibeniku i Hvaru prije 1645, apostolsku vizitaciju zadarskog nadbiskupa Oktavijana Garzadora 1625. i njegov odnos prema grčkim općinama u Dalmaciji koje je vodio filadelfijski nadbiskup u Veneciji, uniju episkopa Epifanija Stefanovića i kaluđera manastira Krke, koji su na mletačko područje u Dalmaciji došli sredinom 1648. iz manastira sv. Mihaela na rijeci Krki, u to vrijeme pod turskom vlašću, uniju nekog pravoslavnog episkopa 1664, uniju Nikodima Busovića i pitanje njegova episkopata.

Pošto je obradio nastojanja oko unije, prikazao je i otpor protiv nje, vezan uz osobe: Savatija Ljubibratića (1710) i Stefana Ljubibratića (1719), te uz pokušaj mletačkog dužda za predlaganje kandidata (1722) i uz episkopa Simeona Končarevića (1751—69).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.